

Ο ΘΕΟΚΛΗΤΟΣ ΦΑΡΜΑΚΙΔΗΣ ΩΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

Ἐν τοῖς ἐνταῦθα ἀρχείοις τοῦ Κράτους εὑρήνται μεταξὺ ἄλλων καὶ πλείστα πολύτιμα ἔγγραφα ἀναφερόμενα εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν καὶ δὴ εἰς τὴν ἴδρυσιν καὶ τὰ πρῶτα μετὰ τὴν ἴδρυσιν αὐτοῦ ἔτη. Κατὰ τὴν μελέτην τῶν ἔγγράφων τούτων, ἐπιτραπεύσαν μοι εὐμενῶς ὑπὸ τοῦ διευθυντοῦ τῶν ἀρχείων τοῦ Κράτους κ. Βλαχογιάννη, ὃν καὶ ἐνταῦθα εὐχαριστῶ, εὔρον καὶ πλείστα ἔγγραφα σχετιζόμενα ἀμέσως ἢ ἐμμέσως πρὸς τὴν καθηγητικὴν δρᾶσιν τοῦ Θεοκλήτου Φαρμακίδου ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν. Τὰς ἐν τοῖς ἔγγράφοις τούτοις περιεχομένας εἰδήσεις ἐνόμισα ἐπιβεβλημένον νὰ συναθροίσω, ὅπως οὕτω προσπαθῆσω ἐπὶ ἐπισήμων ἔγγράφων στηριζόμενος νὰ διαλευκάνω σκοτεινά τινα σημεῖα τῆς δράσεως τοῦ Θεοκλήτου Φαρμακίδου ὡς καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

I

1. Διάταγμα τῆς 15)27 Ἰανουαρίου τοῦ 1837 τοῦ διορισμοῦ τῶν πρῶτων καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ἐν τῷ διατάγματι τούτῳ μεταξὺ ἄλλων ἀναφέρεται·

«Διορίζομεν διὰ τοῦ παρόντος εἰς τὴν θεολογικὴν σχολὴν τοῦ νεοσυστάτου Πανεπιστημίου τοὺς ἑξῆς κυρίους·

1. Τὸν ἀρχιμανδρίτην Μισαήλ Ἀποστολίδην

2. Τὸν γραμματέα τῆς ἱερᾶς συνόδου Θεόκλητον Φαρμακίδην. Ἀμφοτέρους κατέχοντας τὰς λοιπὰς θέσεις των καὶ μισθοὺς, μὲ μνηνιατον δὲ ἐπιμίσθιον εἰς ἕκαστον 100 δρ. ἀρχόμενον ἀπὸ τὴν ἡμέραν τῆς ἐνάρξεως τοῦ Πανεπιστημίου.

3. Προσδιορίζομεν ὅπως ὁ καθηγητῆς τῆς φιλοσοφίας ἐν τῇ σχολῇ τῶν Γενικῶν ἐπιστημῶν Κ. Κωνσταντῆς παραδίδη εἰς τὴν θεολογικὴν σχολὴν χωρὶς περιπλέον ἐπιμίσθιον».

Ἐντὸς τοῦ διατάγματος μεταξὺ ἄλλων ἐπὶ φύλλων χάρτου αὐτόγραφαι δηλώσεις τοῦ Μ. Ἀποστολίδη (19 Ἰανουαρίου 1837) καὶ Θ. Φαρμακίδου (5 Φεβρουαρίου 1837) δι: ἔλαβον τὰ ἔγγραφα τοῦ διορισμοῦ των.

2. «Πρωτόκολλον τοῦ δρκευ τῶν διὰ τοῦ ἀπὸ 14)26 Ἀπριλίου 1837 καὶ ὑπ' ἀριθμ. 20924 Β. Διατάγματος διορισθέντων καθηγητῶν τοῦ συσταθέντος Πανεπιστημίου Ὁθωνος»¹.

1. Ἐν τῷ διατάγματι τούτῳ τοῦ διορισμοῦ τῶν καθηγητῶν τοῦ Πανεπι-

Ἡ ὀροκομωσία ἐγένετο τῆ 3 Μαΐου 1837 ἡμέρα Δευτέρα ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ Ὁθωνοῦ Ἱερουργοῦντος τοῦ Σ. ἐπισκόπου Ἀττικῆς Νειφύτου. Ἐν τῷ πρωτοκόλλῳ τούτῳ ἀναφέρονται τὰ δνόματα τῶν 24 διορισθέντων πρώτων καθηγητῶν, ἐν οἷς καὶ τὸ τοῦ Θ. Φαρμακίδου, ἔχουσιν ὁμοῦς ὑπογράψει αὐτὸ 23 καθηγηταί, ἐν οἷς καὶ ὁ Μ. Ἀποστολίδης καὶ Κ. Κοντογόνης, πλὴν τοῦ Θ. Φαρμακίδου.

3. Διάταγμα τῆς 20 Νοεμβρίου, 2 Δεκεμβρίου 1839.

«Ἀπολύομεν τῆς θέσεως τοῦ Γραμματέως παρὰ τῆ ἱερᾶ Συνόδου τὸν μέχρι τοῦδε εἰς τὴν θέσιν ταύτην διατελοῦντα κύριον Θ. Φαρμακίδην καὶ διορίζομεν αὐτὸν τακτικὸν καθηγητὴν τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας εἰς τὸ ἐν Ἀθήναις ἡμέτερον Πανεπιστήμιον μὲ τὸν μέχρι τοῦδε μισθὸν 300 (τριακοσίων) δραχμῶν κατὰ μῆνα».

4. Διατάγμα τῆς 23 Ἰανουαρίου 4 Φεβρουαρίου τοῦ 1840 «Ἐπειδὴ ἐν τῷ ἡμέτερῳ διατάγματι τῆς 20 Νοεμβρίου 2 Δεκεμβρίου π. ἔ. ὤρισamen ὥστε ὁ κ. Θ. Φαρμακίδης καὶ ὡς καθηγητὴς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ νὰ λαμβάνῃ τὸν μέχρι τοῦδε μισθὸν του, οὗτος δὲ συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ ἐπιμισθίου φέρει δραχμὰς 350, διὰ τοῦτο αὐξάνομεν διὰ τοῦ παρόντος τὸ μισθὸν του εἰς δραχμὰς 350 κατὰ μῆνα μέχρι ἐκδόσεως νέου κανονισμοῦ τῆς μισθοδοσίας τῶν καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου θεωροῦντες συγχρόνως ὅτι ὁ κ. Θ. Φαρμακίδης ἔχει χρεῖαν καιροῦ διὰ τὴν προμελέτην τῶν παραδόσεων του ὀρίζομεν νὰ τῷ παραχωρήσωμεν ἤδη πρὶν τῆς ἐνάρξεως τῶν νέων χρεῶν τριακοσίας δραχμὰς κατὰ μῆνα ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς μεταθέσεώς του μέχρις οὗ ἀρχίσει τὰς παραδόσεις»¹.

5. Ἐγγραφοῦ τοῦ Θ. Φαρμακίδου πρὸς τὸν κοσμήτηρα τῆς θεολογικῆς Σχολῆς².

στημίῳ (14)26 Ἀπριλίου 1837) ἀναφέρεται «Τὸν γραμματέα τῆς ἱερᾶς Συνόδου Θεόκλητον Φαρμακίδην εἰς καθηγητὴν τακτικὸν μὲ μηνιαῖον ἐπιμισθίον 100 δραχμῶν». Ἐν ἐγγράφῳ ἐπιγραφομένῳ «Κατάλογος τῶν καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου» ἀναφέρεται μεταξὺ ἄλλων «Θ. Φαρμακίδης τακτικὸς καθηγητὴς τῆς Θεολογίας (διατ. 15 Ἰανουαρίου 1837 καὶ 14 Ἀπριλίου 1837) κατὰ τὸ ἀπὸ 2) Νοεμβρίου 1839 διάταγμα ἦτο διωρισμένος τακτικὸς καθηγητὴς τῆς φιλολογίας».

1. Μεταξὺ τῶν στελεχῶν τῶν χρηματικῶν ἐνταλμάτων «Θ. Φαρμακίδης δρ. 300 μισθὸν τοῦ μηνὸς Ἰανουαρίου» (1843) καὶ ἐν ταῖς παρατηρήσεσιν Ἀπόσπασμα διατάγματος «θεωροῦντες συγχρόνως ὅτι ὁ κ. Φαρμακίδης ἔχει χρεῖαν καιροῦ διὰ τὴν προμελέτην τῶν παραδόσεων του ὀρίζομεν νὰ τῷ παραχωρήσωμεν ἤδη πρὶν τῆς ἐνάρξεως τῶν χρεῶν του 300 δρ., κατὰ μῆνα. Ἐν Ἀθήναις 23 Ἰανουαρίου 4 Φεβρουαρίου 1840».

2. Πρὸς τὸ ἀπαντητικὸν πρὸς τὴν Γραμματεῖαν ἔγγραφοῦ τῆς πρυτανείας (τῆς 22 Δεκεμβρίου 1843) ἐν ᾧ ἀναφέρεται ὅτι ἐννέα καθηγηταί δὲν ἔχουσιν ἔτι ἀρχίσει τὰ μαθήματα αὐτῶν. Μεταξὺ τούτων ὁ Θ. Φαρμακίδης.

Τῷ κοσμητορι τῆς θεολογικῆς Σχολῆς.

Ἀνέγγων μετ' ἐπιστασίας τὸ διὰ τῆς ἀπὸ τῆς χθὲς ὑμετέρας ἐπιστολῆς κοινωθέν μοι ἔγγραφον τοῦ ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν κ. τ. λ. Γραμματέως τῆς ἐπικρατείας, τὸ ἀπὸ α' Ἰταμένου μηνός, καὶ δὴ ἀπαντῶν, ὡς εἰκός, λέγω ὅτι καὶ ὑμεῖς, Κύριε Κοσμητορ, οἴδατε καὶ ὁ ἀρμόδιος Γραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας οὐκ ἄγνοεῖ ὅτι φθίνοντος τοῦ Ἰουλίου μηνός ἀνεδείχθη διδάσκαλος τῆς Θεολογίας. Ἐκ τούτου ἄρα δῆλον ὅτι ὁ μεταξὺ τοῦ τέλους Ἰουλίου καὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ Ὀκτωβρίου δίμηνος χρόνος οὐκ ἦν ἀποχρῶν εἰς τὸ προπαρασκευασθῆναί με εἰς διδασκαλίαν. Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ τὸ κατὰ τὴν τρίτην τοῦ Σεπτεμβρίου γεγονός ἐνέβαλε καμὲ εἰς ἄλλας φροντίδας καὶ οὐκ ἔῤ με μέχρι τῆς σήμερον οὐδὲ καθεύδειν ἐν ἀταραξίᾳ, πολλῷ δὴ μᾶλλον μελετᾶν σπουδαῖα καὶ προπαρασκευάζεσθαι εἰς θεολογικὴν διδασκαλίαν περὶ τῶν ὅλων ὄντος τοῦ λόγου. Ταῦτα ἄρα ἰκανά μοι δοκεῖ εἰς ἀπολογίαν ὑπὲρ τῆς μέχρι τῆς σήμερον ἀναβολῆς τῆς διδασκαλίας.

Ἄλλ' ἔστι πρὸς τούτῳ καὶ ἕτερος λόγος οὐχ ἥτιον σπουδαῖος. Καὶ ὑμεῖς, Κύριε Κοσμητορ, οἴδατε καὶ ὁ ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν κ. τ. λ. Γραμματεὺς τῆς ἐπικρατείας οὐκ ἄγνοεῖ ὅτι ἀπὸ δύο ἡδὴ ἐτῶν ἀσχολοῦμαι περὶ τὴν ἔκδοσιν τῆς καινῆς Διαθήκης, ἐκδοθέντων πρὸ ὀκτὼ περίπου μηνῶν τῶν τεσσάρων τόμων, νῦν μόλις ἐξεδόθη ὁ πέμπτος, ὡς μὴ ὑπαρχόντων μοι τῶν εἰς ταχυτέραν ἔκδοσιν ἀναγκαίων χρημάτων διὰ τὴν δυστροπίαν μᾶλλον ἢ τὴν ἐνδειαν τῶν ἐν Ἑλλάδι συνδρομητῶν. Μένουσι δ' ἔτι δύο τόμοι εἰς συμπλήρωσιν τοῦ ὅλου. Ἐπιχειρήσας δὲ τὴν ἔκδοσιν ταύτην πολὺν πρὸ τῆς εἰς διδάσκαλον τῆς θεολογίας ἀναδείξεώς μου χρόνον, ἤγημαι ἑμαυτὸν ὑπόχρεον εἰς τὸ δοῦναι πέρας τῷ ἔργῳ διὰ τε τὴν ἐμὴν φιλοτιμίαν καὶ διὰ τὸ χρήσιμον καὶ ὠφέλιμον καὶ ἀναγκαῖον, αὐτοῦ. Μὴ διδάσκων ἄρα ἀπὸ τῆς θεολογικῆς καθέδρας ὀλίγους, διδάσκω πολλοὺς τὴν πᾶσαν τὴν Θεολογίαν περιέχουσαν ἐν αὐτῇ καινῇ Διαθήκῃ, ἥτοι αὐτὸν τὸν θεῖον Λόγον.

Ὁ ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν κ. τ. λ. Γραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας ἐπιστέλλων τῷ Πρωτάνει τοῦ Πανεπιστημίου λέγει ὅτι πολλοὶ τῶν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον φοιτάντων περιφερόμενοι ἀνήκοοι διὰ τὴν ἀπὸ τῆς καθέδρας ἀπουσίαν τινῶν Καθηγητῶν γογγύζουσιν ἐπὶ τούτῳ κατ' αἶσαν οὐδ' ὑπὲρ αἶσαν γογγύζοντες. Σύμφημι καγὼ· ἀλλὰ καὶ οἶμαι δύνασθαι ἐν γνώσει εἰπεῖν, ὅτι ἄλλων σχολῶν ἴσως φοιτηταὶ γογγύζουσι καὶ οὐχὶ οἱ τῆς Θεολογικῆς· οὐ γὰρ ἀνήκοοι οὗτοι, διότι

καὶ διδασκάλους ἰδίους τῆς Θεολογίας ἔχουσι καὶ ἄλλων ἀκροαταὶ τυγχάνουσιν ὄντες.

Ἰκανά μοι δοκεῖ ταῦτα, Κύριε Κοσμητορ, πείσαι καὶ ὑμᾶς καὶ τὸν ἄρχοντα τῆς Παιδείας περὶ τῆς βαρείας ἀνάγκης τῆς ἀναβολῆς τῆς θεολογικῆς μου διδασκαλίας. Πέπεισμαι δὲ ὅτι ἀμφοτέροι συγκατατιθέμενοι τοῖς δικαίοις, ὡς ἠγοῦμαι, λόγοις μου, ἐξαιρησέτέ μοι τῆς κατηγορίας τῶν ἄλλων διδασκάλων, τῶν εἰσέτι μὴ ποιησαμένων ἀρχὴν τῆς διδασκαλίας. Δοὺς δὲ πέρας τῷ ἀνὰ χεῖρας ἔργῳ καὶ προπαρασκευασμένους ποιήσομαι καὶ γὰρ ἀρχὴν τῆς θεολογικῆς διδασκαλίας.

Ἐν Ἀθήναις 1843 Δεκεμβρίου 7.

Θ. Φαρμακίδης

Διὰ τὸ ἀκριβὲς τῆς ἀντιγραφῆς

Ὁ Γραμματεὺς τοῦ Π. Ὁ. καὶ ἀντ' αὐτοῦ
ὁ βοηθὸς
Γ. Δαμιανοῦ

Ἀθήνησιν 22 10βρίου 1843.

6. Κοινοποίησις διατάγματος φέρουσα χρονολογίαν 12 Ἀπριλίου 1844.

«Ὁ Θεόκλητος Φαρμακίδης διὰ τοῦ ἡμετέρου Διατάγματος 9 Ἀπριλίου τ. ἔ. διορισθεὶς πρῶτος γρχμатеὺς τῆς ἱερᾶς Συνόδου ἐπὶ σῶφ μνησίῳ μισθῷ 250 (διακοσίων πενήκοντα) δραχμῶν καὶ μέχρι τότε διατελῶν τακτικὸς καθηγητὴς τῆς θεολογικῆς σχολῆς ἐν τῷ ἐπωνύμῳ ἡμῶν Πανεπιστημίῳ διορίζεται ἐπίτιμος καθηγητὴς τῆς εἰρημένης σχολῆς λαμβάνων ὡς τοιοῦτος καὶ τὸ νενομισμένον ἐπιμισθιον τῶν 60 (ἑξήκοντα) δραχμῶν κατὰ μῆνα».

7. Ἐγγραφοῦ τῆς Πρυτανείας φέρον χρονολογίαν 8 Νοεμβρίου 1844 ἀπαντητικὸν πρὸς τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 18148 ἔγγραφοῦ τοῦ Ὑπουργείου, δι' οὗ ἐρωτᾷ ὁ Ὑπουργὸς τίνες τῶν καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου δὲν ἔχουσιν ἔτι ἀρχίσει τὰς ἑαυτῶν παραδόσεις. Ὁ Πρύτανις λέγει ὅτι ἐκ τῶν καθηγητῶν μόνον ἕξ δὲν ἔχουσιν ἔτι ἀρχίσει τὰς ἑαυτῶν παραδόσεις, ἀναφέρει δὲ τούτους ὀνομαστί καὶ μεταξὺ αὐτῶν τὸν Θ. Φαρμακίδην, περὶ οὗ παρατηρεῖ «Ὁ δὲ κ. Θ. Φαρμακίδης ἐγνωστοποίησεν ἑναγχοῦς εἰς τὴν Πρυτανείαν ὅτι θέλει κάμει ἑναρξιν τῶν μαθημάτων του ἐντὸς τοῦ παρόντος μηνός».

8. Προγράμματα τῶν μαθημάτων ὑποβαλλόμενα ὑπὸ τῆς Πρυτανείας εἰς τὸ Ὑπουργεῖον πρὸς ἔγκρισιν καὶ δημοσίευσιν ἐν τῷ ἐθνικῷ τυπογραφείῳ.

α'. Θερινῆς ἑξαμηνίας τοῦ 1844 «Ὁ τακτικὸς καθηγητὴς Θεόκλητος Φαρμακίδης θέλει προσδιορίσει ἀκολούθως τὸ μάθημά του καθὼς καὶ τὰς ἡμέρας καὶ ὥρας καθ' ἃς θέλει διδάξει».

β'. Πρόγραμμα τοῦ 1848 «Φαρμακίδης Θ. θέλει προσδιορίσει ἐπομένως τὸ τε μάθημα καὶ τὰς ὥρας τῆς διδασκαλίας». Ἐγγραφοῦ τοῦ Ὑπουργείου πρὸς τὴν πρυτανείαν φέρον χρονολογίαν 29 Ἰουνίου 1848 δι' οὗ ἐγκρίνεται τὸ πρόγραμμα, «ἀλλὰ πρὶν ἐκδοθῆ αὐτὸ διὰ τύπου ἐπιθυμοῦμεν νὰ προσκληθῆ παρὰ τῆς πρυτανείας ὁ ἐπίτιμος καθηγητὴς τῆς θεολογίας κύριος Θ. Φαρμακίδης νὰ ὀρίσῃ καὶ αὐτὸς τὸ μάθημα, τὸ ὅποτον μέλλει νὰ διδάξῃ, ἵνα γνωστοποιηθῆ καὶ τοῦτο μετὰ τῶν λοιπῶν διὰ τοῦ προγράμματος εἰς τοὺς φοιτητὰς κατὰ τὰ νενομισμένα».

γ' Πρόγραμμα τῆς θερινῆς ἑξαμηνίας τοῦ 1849 «Φαρμακίδης Θ ἐπίτιμος καθηγητὴς. Εἰσαγωγὴν εἰς τὴν Θεολογίαν καθ' ὀρισθησομένης ἡμέρας καὶ ὥρας»¹.

δ' Πρόγραμμα τῆς χειμερινῆς ἑξαμηνίας 1849—1850 «Φαρμακίδης Θ. θέλει προσδιορίσει ἀκολουθῶς τὸ μάθημά του καὶ τὰς ἡμέρας καὶ ὥρας τῆς διδασκαλίας του».

ε' Πρόγραμμα τῆς θερινῆς ἑξαμηνίας τοῦ 1850 «Φαρμακίδης Θ. ἐπίτιμος καθηγητὴς. Θέλει προσδιορίσει ἀκολουθῶς τὸ μάθημα».

στ' Πρόγραμμα χειμερινῆς ἑξαμηνίας 1850—1851. «Φαρμακίδης Θ. θέλει προσδιορίσει ἀκολουθῶς τὸ ἑαυτοῦ μάθημα»².

ζ' Πρόγραμμα θερινῆς ἑξαμηνίας 1851 «Φαρμακίδης Θ. θέλει προσδιορίσει ἀκολουθῶς τὸ μάθημα αὐτοῦ».

η' Πρόγραμμα χειμερινῆς ἑξαμηνίας 1851—1852. «Φαρμακίδης Θ. θέλει προσδιορίσει ἀκολουθῶς τὸ ἑαυτοῦ μάθημα».

θ' Πρόγραμμα θερινῆς ἑξαμηνίας 1852. «Φαρμακίδης Θ. τακτικὸς καθηγητὴς. Θέλει προσδιορίσει ἐφεξῆς τὸ ἑαυτοῦ μάθημα».

ι' Πρόγραμμα χειμερινῆς ἑξαμηνίας 1852—1853. «Φαρμακίδης Θ. τακτικὸς καθηγητὴς» ἄνευ ἐτέρου. Κατὰ τὸ 1852 ἔγγραφο τῆς

1. Ἐν ἐκθέσει τῆς θεολογικῆς σχολῆς ἀχρονολογήτῳ, ἐν ἣ γίνεται λόγος περὶ τῶν κλάδων, οὓς διδάσκουσιν οἱ καθηγηταὶ τῆς θεολογίας, ἀναφέρεται «τὸν ἐρμηνευτικὸν εἰς τὸν Φαρμακίδην, εἰ καὶ οὗτος ὡς διδάξας ἐν Κερκύρῳ τὸ ἱστορικὸν μέρος ἔχει πλείονα περὶ τούτου ἀσκήσιν τε καὶ εὐχέρειαν».

2. Ἐν τούτοις διάταγμα φέρον χρονολογίαν «1 Αὐγούστου 1850» ἔπι τῆ προτάσει τοῦ ἡμετέρου Ὑπουργοῦ τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως τὸν μέχρι τοῦδε ἐπίτιμον καθηγητὴν τῆς θεολογικῆς σχολῆς ἐν τῷ ἐπινύμφῳ ἡμῶν Πανεπιστημίῳ κύριον Θεόκλητον Φαρμακίδην διορίζομεν τακτικὸν καθηγητὴν ἐπὶ τῷ νενομισμένῳ διὰ τὴν θέσιν ταύτην μισθῷ 300 (τριακοσίων) δρακμῶν κατὰ μῆνα» πρβλ. καὶ ἔγγραφο ἀπαντητικὸν τῆς πρυτανείας πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον τῆς 30 Δεκεμβρίου 1850 ἐν τῷ «Ὁ κοσμητῶρ τῆς θεολογικῆς κ. Κοντογόνης σημειοῖ διτι ..εὖ δὲ κύριος Θ. Φαρμακίδης δὲν ἤρχισε μέχρι τοῦδε τὴν διδασκαλίαν». Καὶ «Μισθολόγιον τοῦ προσωπικοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ὁθωνος τοῦ μηνὸς Δεκεμβρίου 1850 ἐγκεκριμένον ὑπὸ τοῦ πρυτάνεως» «Θ. Φαρμακίδης 300».

πρυτανείας πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον, ἐν ᾧ ἀναφέρεται «ἡ θεολογικὴ σχολὴ χλωαίνει περιορισθείσης τῆς διδασκαλίας αὐτῆς εἰς μόνον τὸν κύριον Κ. Κοντογόννην».

ια' Πρόγραμμα θερινῆς ἐξαμηνίας τοῦ 1853 «Φαρμακίδης Θ» ἀνευ ἐτέρου. Τὸ αὐτὸ ἐν τοῖς προγράμμασι τῆς χειμερινῆς ἐξαμηνίας 1853—1854, τῆς θερινῆς ἐξαμηνίας τοῦ 1854 καὶ τῆς χειμερινῆς ἐξαμηνίας τοῦ 1854—1855. Ἄλλα προγράμματα δὲν ὑπάρχουσιν ἐν τοῖς ἐγγράφοις.

9. Ἐγγραφοῦ τῆς πρυτανείας πρὸς τὴν Γραμματεῖαν (20 Ἰουνίου 1844) περιέχον τὰ τῆς ἐκλογῆς τῶν τριῶν ὑποψηφίων διὰ τὸ ἀξίωμα τοῦ πρυτάνεως. Μεταξὺ τῶν πρραστάντων κατὰ τὴν ἐκλογὴν ἀναφέρεται καὶ ὁ Θ. Φαρμακίδης. Ἐπίσης ἐν τῷ ἐγγράφῳ τῆς πρυτανείας τῆς 20 Ἰουνίου 1845, τῷ περιέχοντι τὰ τῆς ἐκλογῆς τῶν τριῶν ὑποψηφίων πρυτάνεων, ἀναφέρεται καὶ ὁ Φαρμακίδης.

10. Ἐγγραφοῦ τῆς θεολογικῆς σχολῆς πρὸς τὴν πρυτάνειαν. «Ἐπειδὴ ἡ θεολογικὴ σχολὴ συνίσταται ἐκ τριῶν μόνον καθηγητῶν καὶ διὰ τοῦτο δὲν δυνάμεθα κατὰ τὸν τύπον νὰ ἐκλέξωμεν δύο ὑπαψηφίους διὰ κοσμητεῖαν, ἐκλέγομεν ἀμφοτέροι τὸν καθηγητὴν ἀρχιμανδρίτην κύριον Μισαὶλ Ἀποστολίδην.

Ἐν Ἀθήναις 18 Σεπτεμβρίου 1845

Ἐπιπέθεστατοι

Θ. Φαρμακίδης

Κωνσταντῖνος Κοντογόννης

11. Ἐγγραφοῦ τῆς 13 Ἰανουαρίου 1845 ἀπαντητικὸν τῆς Πρυτανείας πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον, ζητοῦν πληροφορίας περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν φοιτητῶν, τῶν παρακολουθούτων τὰ μαθήματα τῶν καθηγητῶν. Τὰ μαθήματα τοῦ Φαρμακίδου παρακολουθοῦσιν ἐπὶ φοιτηταί, ὅσοι δηλαδὴ καὶ τὰ μαθήματα τῶν λοιπῶν καθηγητῶν τῆς θεολογικῆς σχολῆς.

12. Ἐγγραφοῦ τῆς 16 Δεκεμβρίου 1848 ἀπαντητικὸν τῆς πρυτανείας πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον ζητοῦν δι' ἐγγράφου αὐτοῦ (13 Νοεμβρίου 1848) νὰ πληροφορηθῇ τὴν διάρκειαν τῶν μαθημάτων τῶν καθηγητῶν. Ὁ πρύτανης σημειοῖ «Ὁ δὲ καθηγητὴς κύριος Θ. Φαρμακίδης, καθ' ἃ ἀναφέρει ὁ κοσμήτωρ¹ τελειώνει ἐντὸς ἔτους πάντοτε, εἴ τι θεολογικὸν μάθημα ἤθελε διδάξει».

1. Τὸ ἐγγραφοῦ τοῦ κοσμήτορος πρὸς τὴν πρυτανεῖαν φέρον χρονολογίαν 13 Δεκεμβρίου 1848 ἀναφέρει «Ὁ δὲ καθηγητὴς κύριος Φαρμακίδης, εἴ τι θεολογικὸν μάθημα ἤθελε διδάξει, τελειώνει αὐτὸ πάντοτε ἐντὸς τοῦ ἔτους».

II

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐπισήμων ἐγγράφων προκύπτει ὅτι ὁ Θ Φαρμακίδης¹.

1. Διωρίσθη καθηγητῆς τῆς θεολογίας ἐπὶ ἐπιμισθίῳ δραχμῶν 100, διατηρῶν καὶ τὴν ἐν τῇ ἱερᾷ συνόδῳ θέσιν αὐτοῦ ὡς γραμματέως διὰ τῶν διαταγμάτων τῆς 15)26 Ἰανουαρίου καὶ 14)26 Ἀπριλίου τοῦ 1837 (πρβλ. ἀριθμ. 1) καὶ ὠρίσθη τῇ 3 Μαΐου τοῦ 1837 (πρβλ. ἀριθμ. 2).

2. Ἀπελύθη τῇ 20 Νοεμβρίου (2 Δεκεμβρίου) τοῦ 1839 ἐκ τῆς θέσεως τοῦ γραμματέως παρὰ τῇ ἱερᾷ συνόδῳ καὶ διωρίσθη τακτικὸς καθηγητῆς τῆς ἐλληνικῆς φιλολογίας λαμβάνων μισθὸν 300 δραχμῶν κατὰ μῆνα (πρβλ. ἀριθμ. 3), ὅστις διὰ τοῦ διατάγματος τῆς 23 Ἰανουαρίου (4 Φεβρουαρίου) τοῦ 1840 ἠυξήθη εἰς δραχμὰς 350 (πρβλ. ἀριθμ. 4).

3. Φθίνοντος τοῦ Ἰουλίου μηνὸς τοῦ 1843 ἐπανέρχεται ὡς καθηγητῆς τῆς θεολογικῆς σχολῆς (πρβλ. ἀριθμ. 5).

4. Διὰ τοῦ διατάγματος τῆς 9 Ἀπριλίου τοῦ 1844 ἐπαναδιορίζεται πρῶτος γραμματεὺς τῆς ἱερᾶς συνόδου καὶ ἐκ τακτικοῦ καθηγητοῦ τῆς θεολογίας γίνεται ἐπίτιμος λαμβάνων ἐπιμισθίον δραχμῶν 60. (πρβλ. ἀριθμ. 6).

5. Διὰ τοῦ διατάγματος τῆς 1 Αὐγούστου τοῦ 1850 γίνεται ἐξ ἐπιτίμου τακτικὸς καθηγητῆς τῆς θεολογίας λαμβάνων μισθὸν 300 δραχμῶν κατὰ μῆνα (πρβλ. ἀριθμ. 8, στ' σημ. 1).

6. Ἐκ τῶν δέκα καὶ τριῶν διασωζομένων ἐπισήμων προγραμμάτων τῶν μαθημάτων τῶν καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν (πρβλ. ἀριθμ. 8) προκύπτει ὅτι μόνον ἕνα εἶχε δηλώσει ὁ Φαρμακίδης τὸ διδασκόμενον μάθημα καὶ τοῦτο ἄνευ καθορισμοῦ τῶν ἡμερῶν καὶ ὡρῶν τῆς διδασκαλίας (πρβλ. ἀριθμ. 8 γ'), ἐν δὲ τῷ προγράμματι τῆς χειμερινῆς ἐξαμηνίας τοῦ 1852—1853 μέχρι τοῦ προγράμματος τῆς χειμερινῆς ἐξαμηνίας τοῦ 1854—1855 σημειοῦται ἁπλῶς τὸ ὄνομα «Θ. Φαρμακίδης» ἄνευ ἐτέρου, παραλείπεται ἐπομένως καὶ τὸ εἰς τὰ προηγούμενα προγράμματα τεθειμένον «Θέλει προσδιορίσει ἀκολουθῶς τὸ μάθημα αὐτοῦ». Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἠδύνατό τις νὰ συμπεράνη ὅτι ὁ

1. Περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν ἔργων καθόλου τοῦ Θεοκλήτου Φαρμακίδου πρβλ. Θεοκλήτου Φαρμακίδου Ἀπολογία. Α. Γούδα Βίοι παράλληλοι (τομ. Α. σ. 207 ἔ). Κ. Κοντογόνου Λόγος ἐπικηδεῖος εἰς Θεόκλητον Φαρμακίδην (ἐν Ἐδαγγ. κήρυκι τόμ. Δ' τοῦ 1860 σ. 206 ἔ.). Κ. Σάθα Νεοελληνικὴ φιλολογία (σ. 744 ἔ). Δ. Α. Δημητριάδου Ἀπάνθισμα βιογραφικῶν τῶν ἀπὸ τῆς συστάσεως τοῦ ἐλληνικοῦ Πανεπιστημίου ἐκλιπόντων τὸν βίον καθηγητῶν (Ἐν Ἀθήναις 1916) Χρυσοστόμου Α. Παπαδοπούλου Ἱστορία τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (Ἐν Ἀθήναις 1920 σ. 55 ἔξ) καὶ Δημ. Σ. Μπαλάνου Ἡ θεολογικὴ σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν (Ἐν Ἀθήναις 1931 σ. 5 καὶ 25).

Φαρμακίδης δὲν ἐδίδασκεν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ. Ἄλλὰ τὸ συμπέρασμα τοῦτο, ὅπερ δέχονται πολλοὶ τῶν περὶ τὸν Φαρμακίδην ἀσχοληθέντων, φρονῶ ὅτι δὲν εἶναι ὀρθόν. Τὸ Ὑπουργεῖον παρακολουθεῖ τὴν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ διδασκαλίαν τῶν καθηγητῶν καὶ ἐνίοτε, ὀλίγον μάλιστα μετὰ τὴν ἔναρξιν τῆς ἑξαμηνίας, ἐρωτᾷ τὴν πρυτανείαν τίνας τῶν καθηγητῶν δὲν ἔκαμον ἐτι ἔναρξιν τῶν μαθημάτων αὐτῶν (πρβλ. ἀριθμ. 5 σημ. καὶ 7), ὑποχρεοῖ δὲ τὸν Φαρμακίδην νὰ ἀναγράψῃ ἐν τῷ προγράμματι τὸ ὑπ' αὐτοῦ διδασκόμενον μάθημα (πρβλ. ἀριθμ. 8. 6'). Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων εἶναι δυνατόν νὰ δεχθῶμεν ὅτι τὸ Ὑπουργεῖον θὰ ἠνείχετο ἐπὶ τόσα ἔτη τὸν Φαρμακίδην μὴ διδάσκοντα καὶ οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ θὰ ἠῤῥεξε τὸν μισθὸν αὐτοῦ (πρβλ. ἀριθμ. 4) καὶ θὰ προήγεν αὐτὸν ἐξ ἐπιτίμου εἰς τακτικὸν καθηγητήν; (πρβλ. ἀριθμ. 8 στ' σημ.). Ἄφ' ἐτέρου ὁ Φαρμακίδης, ὅστις παρίσταται κατὰ τὰς ἐκλογὰς τοῦ πρυτάνεως (πρβλ. ἀριθμ. 9) καὶ τοῦ κοσμήτορος τῆς θεολογικῆς σχολῆς (πρβλ. ἀριθμ. 10), δικαιολογεῖ τὴν μὴ ἔναρξιν τοῦ μαθημάτων αὐτοῦ (πρβλ. ἀριθμ. 4) καὶ ὑπόσχεται ὅτι θὰ ἀρχίσῃ καὶ μάλιστα ἐντὸς μηνὸς (πρβλ. ἀριθμ. 7), ὁ δὲ κοσμήτωρ τῆς θεολογικῆς σχολῆς βεβαίως ὅτι ὁ Φαρμακίδης ἔχει ἑπτὰ ἀκροατὰς (πρβλ. ἀριθμ. 11) καὶ περατοῖ τὸ μάθημά του ἐντὸς τοῦ ἔτους (πρβλ. ἀριθμ. 12). Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων εἶναι δυνατόν νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὁ Φαρμακίδης, τοῦ ὁποῦ τὸν χαρακτήρα καὶ τὴν τιμιότητα οὐδεὶς δύναται νὰ ἀμφισβητήσῃ, ἐψεύδετο ἐνσυνειδήτως καὶ ἀσυστόλως πρὸς τὰς προϊσταμένας αὐτοῦ ἀρχὰς καὶ κατεδέχετο ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐτῶν νὰ μισθοδοτῆται ἐκ τοῦ δημοσίου ταμεῖου μὴ διδάσκων; Ἐκ τῶν ἀνωτέρω προκύπτει ὅτι ὁ Φαρμακίδης ἐδίδασκεν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, εἰ καὶ ἀτάκτως ἕνεκα τῶν πολλῶν αὐτοῦ ἀσχαλιῶν καὶ τῆς γνωστῆς παθῆσεως αὐτοῦ τοῦ φάρυγγος.